

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів міста Києва. – Ф.144. – Оп.1. – Акр.8.
2. Маккавей Н.К. Педагогические мечты Екатерины Великой и Бецкого // Труды киевской духовной академии. – 1904. – С.137.
3. Павлов Ф.И. Памяти Н.А.Вышнеградского // Русская школа. – 1908. – №4. – С. 85.
4. Педагогический словарь // В двух томах. – Т.1. – М.: Изд-во Академии педагогических наук, 1960. – 775 с.
5. Письма Н.И.Пирогова о любви, об обязанностях матери-воспитательницы и пр. // Русская школа. – 1914. – №11. – С. 20–26.
6. Пирогов Н.И. Избранные педагогические произведения. – М.: Педагогика, 1985. – С. 5.
7. Писарев Д.И. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1984. – 367 с.
8. Познанский И.Ф. В.Г.Белинский о воспитании. – М.: УЧПЕДГИЗ, 1949. – 128 с.
9. Ушинский К.Д. Педагогична подорож до Швейцарії // Твори в шести томах. – Т.2. – К., 1954. – 456 с.
10. Ушинский К.Д. Исторична записка про останні перетворення у Виховному товаристві шляхетних дівчат // Твори в трьох томах. – Т.2. – М.-Л.: Вид-во Академії педагогічних наук, 1948. – 656 с.

Ольга **РОВЕНЧАК**, Вікторія **ВОЛОДЬКО**

© 2009

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

Питання ідентичностей актуалізується у сьогоденному глобалізованому світі зокрема і через їхню зростаючу нестабільність; репрезентантами таких нестабільних ідентичностей ми вважаємо міжнародних мгрантів, які завдяки міграції⁶⁹ проходять через певну трансформацію⁷⁰ ідентичності. У цій статті поняття ідентичності пов'язується із поняттями соціальної дії і практики. Автори пропонують модель інтегральної ідентичності⁷¹ та представляють її соціальні, культурні, особистісні складові, а також спосіб вивчення ідентичності за допомогою цінностей і ціннісних орієнтацій. За мету ставиться вивчення інтегральної соціокультурної ідентичності, її однозначних та неоднозначних складових, трансформації цієї ідентичності, а також дій і практик, пов'язаних з нею через призму міжнародної міграції. Крім того, серед цілей є й з'ясування зв'язку трансформації ідентичності з моделями адаптації іммігрантів. У своїй роботі спираємось на напрацювання таких відомих українських та закордонних авторів, як Б. Ажнюк, З. Бауман, П. Бурдьє, М. Вебер, С. П. Гантінгтон, Е. Носенко, Т. Парсонс, А. Ручка, Н. Фролова Н. Черниш, котрі започаткували вивчення питань, яким присвячена дана стаття.

За визначенням основоположника поняття “соціальної дії” М. Вебера “дією” називається “дія людини (незалежно від того, має вона зовнішній чи внутрішній характер, зводиться до невтручання чи до терпеливого прийняття), якщо і оскільки діючий індивід чи індивіди пов'язують з нею суб'єктивний смисл”. “Соціальною дією” називається така дія, “яка за суб'єктивним смислом, що їй надає діюча особа чи особи, співвідноситься з діями інших людей та орієнтується на них”. Основними ознаками соціальної дії за М. Вебером є усвідомлена мотивація та орієнтація на інших, якою може бути як “очікування” певних дій інших осіб, так і суб'єктивна “цінність” змісту власних дій (наприклад, зобов'язання) чи внутрішні відчуття (наприклад, радість) інших [9; 8]. Соціальну дію Т. Парсонс, зокрема, вважає системою, що складається з

⁶⁹ *Міграцією* ми вважаємо перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або відсутності законних підстав, на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію. Звідси *мігрант* — особа, яка здійснює міграцію.

⁷⁰ *Трансформація* — зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь [10]

⁷¹ *Інтегральна ідентичність* — термін запозичений у А. Ручки [36, с. 38], у нашому розумінні — ієрархічно впорядкована сукупність всіх, базових та не-базових, наявних в людині ідентичностей.

“одиночних актів”, які мають певних акторів, засоби та цілі (майбутній стан речей, на який орієнтована дія) [33].

Іншою категорією є практика, що, на думку П. Бурдьє, є скоріше несвідомою, ніж свідомою поведінкою індивіда, яка підкоряється певним правилам, інтерналізованим із зовнішнього середовища в процесі активної взаємодії з ним [32, с. 196-200]. Таке пояснення практики перегукуються з найбільш консервативним її розумінням, що походить від Д. Юма, коли практика є мисленням або дією “за звичкою” [12, с. 10]. Т. Заславська та М. Шабанова говорять про практику як про “стійку сукупність соціальних дій (взаємодій)” [18, с. 2-5]. Ми дозволимо собі прийняти таке визначення, а також частково не погодитись з П. Бурдьє, Е. Гіденсом чи Д. Юмом у тій частині, де йдеться про “рутинний” і “неусвідомлений” характер практики, оскільки вважаємо, що соціальною практикою можна назвати і свідому, не обов’язково рутинну соціальну дію (маємо на увазі дію у широкому розумінні, а не так званий “одиночний акт”), яка періодично повторюється.

Практики тісно пов’язані з поняттям *габітуса*, розробленим П. Бурдьє для кращого розуміння та вивчення практик. Габітусом (*habitus* – лат. властивість, стан, положення) є система диспозицій⁷² сприйняття, оцінювання і дії, яка структурує практики агентів [46]. За словами П. Бурдьє, “практики не можна виводити ні з наявних в даний час умов, які, як може здатися, породжують ці практики, ні з минулих умов, які спродукували габітус — стійкий принцип їх продукування... зрозуміти, що є габітус, можна тільки за умови співвіднесення соціальних умов, в яких він формувався (відтворюючи при цьому умови свого формування), з соціальними умовами, в яких він був “приведений в дію”” [7, с. 3]. Габітус містить в собі зв’язок між тими соціальними умовами, інтеріоризацією яких він є, та тими, в контексті яких він продукує практики [46].

Далі йдеться про центральну категорію цієї роботи — ідентичність, умови її формування, структуру, взаємозв’язок з дією та практикою. З цієї точки зору важливо зазначити, що ідентичність з її структурою ми розглядаємо у тому числі і як частину габітуса, що певним чином зумовлюється попередніми діями та практиками і впливає на наступні.

Не ставлячи собі за мету детально розписувати способи вивчення цього феномену в різних наукових парадигмах та підходах (див. 43), зазначимо, що ми розглядаємо ідентичність як переважно соціокультурне, внутрішньо-особистісне утворення, базоване на певних цінностях — стрижнях культури, роль якої у сучасному світі стало зростає [43, с. 40-41]. У широкому розумінні ми визначаємо *ідентичність* як *внутрішнє відчуття приналежності до визначеної соціокультурної спільноти певного виду переважно визнане іншими представниками цієї спільноти, вкорінене у подібності до них та одночасній відмінності від представників іншої соціокультурної спільноти такого ж виду.*

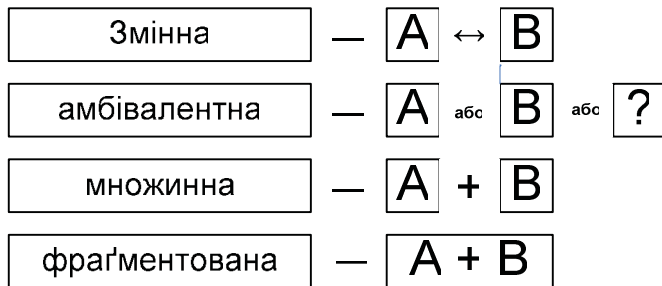

Рисунок 1.

При будь-яких суттєвих змінах, які відбуваються в житті людини (наприклад, втрата або зміна роботи, соціального, матеріального статусу, перехід до іншої вікової категорії, вступ у “змішаний” шлюб або зміна місця проживання, тобто міграція) людина може переживати “кризу ідентичності” (вперше поняття введено Е. Еріксоном) — “плутанину, нерозуміння власної

ролі в житті, стан сумнівів стосовно бажання жити відповідно до очікувань інших і невпевненості стосовно того, якою людиною бути, якщо ці очікування не справджуються” [15, с. 45]. На думку І. Гофмана для того, щоб уникнути “руйнування ідентичності” внаслідок такої кризи, людина повинна пройти стадію “охолодження” — процесу підготовки до змін ідентичності, пом’якшення відчуття приналежності [1, с. 187-246]. З. Бауман пише, що у сучасному глобалізованому світі криза ідентичності вже не унікальне явище; людина постійно переживає її стосовно різних

⁷² Якщо *позиції* — це реальне становище індивіда у соціальному просторі, то *диспозиціями* тут виступають його уявлення про це становище, а також його схильність до поведінкового акту, дії, та їхня послідовність, або усвідомлена готовність до оцінювання ситуації, до поведінки, обумовленої попереднім досвідом [16, с. 333-335].

ідентичностей, оскільки вже не сприймає останні як щось “навіки дане”. Питанням для людини зараз стає навіть не те, як набуті обрану ідентичність і добитись її визнання іншими, а яку саме ідентичність вибрати [4]. Тобто людина знаходиться у стані постійного пошуку певного набору ідентичностей і його зміни, коли він перестає їй підходити. П. Томпсон називає таку сучасну модель конструювання ідентичності “експериментом з розмаїтістю” (“repetition with a difference”) [74, с. 196-199]. В контексті міграції як прояву глобалізації, про такі нові ідентичності С. Хол каже, що вони більше не є “вкоріненими” а, залежать від того, “чого ми прагнемо і куди рухаємося” [60, с. 4-5]. Проте, ми вважаємо, що навіть коли структура ідентичності (або інтегральна ідентичність) знаходиться в стані руху, все ж можна на якийсь час зафіксувати її у певному стані, коли вона не обов’язково буде визначеною і однозначною. Ми виділяємо чотири види неоднозначних ідентичностей (рис. 1); тут маємо на увазі ідентичності — складові інтегральної ідентичності, а не саму інтегральну ідентичність.

Отже, змінною є ідентичність, яка має одну складову (А), що може легко змінюватись іншою (В); коли А стає “некомфортабельною”, її можна “придбати як новий одяг на новий сезон”, а згодом знову змінити [64, с. 1-2]. Наприклад, мовна ідентичність може змінитись зі зміною мовного регіону проживання чи кола спілкування, де прийнято вживати певну мову. Амбівалентна ж ідентичність є передумовою відчуття “приналежності ні до чого”, вона відображає стан вагань між А, В чи чимось іншим. Як приклад, нам слугують нащадки іммігрантів: вони часто не відчують приналежності ні до культури предків, ні до культури приймаючого суспільства, позиціонують себе посередниками між ними і водночас ведуть пошуки нових культурних ідентитетів [66, с. 36-37, 94-95]. Термін “множинна” часто вживається стосовно інтегральної ідентичності і означає очевидну для нас наявність в ній різних складових [72, с. 288]. Стосовно певного виду ідентичності, то множинною називають таку, що складається з двох (А та В), або більше окремих, автономних ідентичностей одного виду. Людина з такою ідентичністю знаходиться у стані постійного вибору [66, с. 95]. Можна, наприклад, жити в одному регіоні, а працювати в іншому і при цьому мати дві повноцінні відповідні регіональні ідентичності. На відміну від множинної, фрагментована ідентичність означає наявність елементів різних ідентичностей (А+В) одного виду в межах однієї ідентичності (її ще називають подвійною, багатоповислою) [11]. Маючи, до прикладу, батьків різного етнічного походження, можна конструювати свою етнічну ідентичність як суму елементів цих ідентичностей батьків.

Далі ми будемо виділяти складові ідентичності та, згодом, зазначати їх пріоритетну сферу існування (соціальну, культурну чи особистісну), тобто класифікувати їх. Отже, наша модель інтегральної ідентичності складається із дванадцяти базових та деяких не-базових ідентичностей.

Традиційно вважається, що нація — це спільнота, що складається з різних класів, має спільне відчуття народності, ідентичності, солідарності та інтересів, а також має свої коріння в етнічній ідентичності та спільному історичному досвіді (реальному чи уявному); її основна політична ціль полягає у наявності певної держави на визначеній в картографічних межах території [41, с. 397; 64, с. 4-5]. **Національна** (або геополітична) **ідентичність** передбачає ідентифікацію з цією спільнотою. У деяких випадках, як от в Чехії, вона передбачає ще й дану країну як обов’язкове місце постійного проживання [21, с. 104-105]. Національну ідентичність часто відносять до “нав’язаних” правлячими елітами через різні форми медіа (освіта, література, церемоніальні практики тощо), які нерідко відштовхуються від наявності “спільного ворога” [26, с. 234-251]. Така модель національної ідентичності притаманна, наприклад, Німеччині, у той час у державах, які історично (Велика Британія) чи через масову міжнародну міграцію (США, Канада, Австралія) об’єднують різні етноси⁷³ в основі національної ідентичності немає спільної етнічності та культури. Тут залишається спільність історичного досвіду чи просто інтересів, цінностей, державної території, громадянства. У випадку ж іммігрантських держав виглядає доречнішим говорити про підміну національної ідентичності державною (громадянською), що не обов’язково передбачає єдність культури, історії, ціннісних орієнтацій, а тільки спільність прав, привілеїв, обов’язків стосовно певної держави та відчуття приналежності до неї [49, с. 81-83; 65, с. 101-103; 42, с. 49-51]. Як бачимо, поняття нації та національної ідентичності у сучасному світі зазнають часткових змін і не є однозначними. Якщо у першому випадку (традиційно) національна

⁷³ **Етнос** – (гр. ethnos – група, плем’я, народ) — між покоління група людей, об’єднана тривалим спільним проживанням на певній території, спільною мовою, культурою і самосвідомістю [14, с. 1279].

ідентичність вкорінена в одній конкретній групі, то у другому — вона притаманна різним (у тому числі етнічним) групам.

Етнічною ідентичністю називають відчуття належності до певної етнічної спільноти, однаковості з іншими її членами через спільну історичну пам'ять, спогади про спільних предків, емоційні зв'язки з батьківщиною, спільність основних компонентів культури, традицій. Часто до важливих чинників формування та підтримання етнічної ідентичності відносять спільність мови, релігії, фенотипу⁷⁴, раси [37, с. 140; 62, с. 287; 36, с. 209]. В етнічній ідентичності виділяють етнічність — скоріше емоційне, ніж фактичне відчуття приналежності до етнічної спільноти — та фактичну приналежність, що передбачає певну спільну діяльність [66, с. 12-13]. Х. Дж. Ганс пише, що етнічною ідентичністю називають як поверхневу її форму (передбачає лише самоназву чи самоідентифікацію), так і глибоку (передбачає посилену етнічність та дії, пов'язані з нею) і схиляється до того, що правильним є тільки друге [55, с. 882]. Проте, ми вважаємо, що допустимою є і перша форма, особливо коли йдеться про альтернативу амбівалентності чи про елемент множинної етнічної ідентичності, які часто зустрічаються, зокрема, у міжнародних мігрантів. Стосовно тих же іммігрантів, то часто зі зміною поколінь в ієрархічному протистоянні національної та етнічної ідентичностей гору поступово бере остання. Але це стосується ідентичностей країни еміграції; Б. Ажнюк наводить приклад українських іммігрантів, перше покоління яких вважає себе українцями (і стовно нації у тому числі), а друге — також українцями, але вже тільки стосовно етносу [2, с. 137].

М. Крилов означає **регіональну ідентичність** як “системну сукупність культурних відносин, пов'язаних з поняттям “мала батьківщина””, основними компонентами якої є власне географічний регіон та місцевий патріотизм [23]. Проте ми вважаємо, що регіональна ідентичність включає не тільки певні географічні та культурні аспекти, а також і соціальні; це наслідок ідентифікації себе з певним специфічним соціокультурним середовищем, поміщеним у більші чи менші географічно-адміністративні рамки. В регіональній ідентичності виділяють ексклюзивну та двояку форми, перша з яких передбачає ідентифікацію лише з якимось одним регіоном (селом, містом, областю, країною, континентом), а друга — ідентифікацію з двома такими регіонами одночасно, наприклад, з містом та країною [28]. Але регіонів, з якими ідентифікує себе певна людина, може бути і більше. Крім того в умовах, коли людина покидає свій населений пункт і мірою віддалення від нього регіон її ідентифікації свідомо укрупнюється. Якщо в стабільних суспільствах національна ідентичність традиційно сильніша, ніж регіональна, то в умовах кризи першої саме друга складає її гідну конкуренцію в ієрархічній системі що може ставити під загрозу єдність держави. [24].

Окремим різновидом регіональної ідентичності в сучасній Європі є європейська ідентичність, хоча її ще відносять і до політичної, у чому і полягає її специфіка. Як регіональна вона є конкуренткою національним та етнічним ідентичностям і покладається, зокрема, на такі компоненти, як подібність соціальних, культурних середовищ, історичних спогадів [50, с. 145-154]. Прихильники ж її політичності називають все це лише “міфом про культурну гомогенність Європи”, а європейська ідентичність для них постає лише політичним проектом в межах євроінтеграційного процесу, що базується на спільності новітньої історії, адміністративно-політичного правління, правових норм, політичних та ідеологічних переконань, культурних норм і цінностей, економічної теорії і практики та географічного простору [54, с. 135-153; 68, с. 78-80]. Ми ж схиляємось до думки, що, ідентифікуючи себе європейцем, людина частково спирається як на перший, так і на другий набір компонентів європейської ідентичності.

Мовна ідентичність є наслідком ідентифікації з певною мовною спільнотою. Якщо мова, з якою себе ідентифікує людина, історично належить етносу, з яким вона себе ідентифікує, то мовна ідентичність для неї виступає однією з основ етнічної ідентичності [67, с. 244]. Проте, їх не варто ототожнювати, оскільки часто ці дві ідентичності не співпадають (як-от, наприклад, у випадку російськомовних українців). Б. Ажнюк співвідносить мовну та національну ідентичності. Він пише, що на відміну від часом аморфного і хисткого поняття національної ідентичності — свого роду “щоденного плебісциту” — мова, завдяки її інерційності, є більш стійкою та не

---

⁷⁴ **Фенотип** (гр. phaino – виявляю, виявляю, typos - відбиток) сукупність всіх зовнішніх і внутрішніх ознак і якостей особи, притаманних індивіду на певному етапі розвитку. Термін походить з генетики і використовується разом з концепцією генотипу, щоб розрізнити спадковість організму, від того, що утворюється в процесі її реалізації [39, 40].

може бути “предметом оперативного вибору”, і наводить приклад “компонентної” назви національної ідентичності “американських українців”, мовна ідентичність в яких, як правило, є однокомпонентною (наприклад, українська) [2, с. 136]. Американські дослідники Р. Альба, Дж. Логан та Б. Сталтс виділяють низку “мовних чинників на вибір”, що впливають на формування мовної ідентичності: 1) рідна мова (історично належить етносу, з яким ідентифікує себе людина і обидвоє її батьків); 2) мова, якою користуються вдома; при змішаних шлюбах: 3) рідна мова чоловіка/жінки або 4) рідна мова кожного з батьків; 5) проживання в певному “мовному регіоні”; 6) задіяність в так званій “етнічній економіці”, де поширена певна мова; 7) мова, якою спілкуються друзі; 8) мова освіти; 9) державна мова країни проживання [48]. До цього переліку ми додаємо ще два пункти: 10) мова, поширена в певній культурній чи соціальній групі, ідентифікація з якою є пріоритетнішою, ніж власне мовна та 11) мова, ідентифікація з якою і користування якою підвищує економічний чи соціальний статус. Мовна ідентичність кожної людини може визначатися або одним, або декількома такими чинниками, а ієрархія їх впливу у кожного своя.

Основним маркером наявності *релігійної ідентичності* є віра в Бога (чи інші надприродні сили). Якщо людина виявляє в себе таку ідентичність, то далі іде релігійне, а згодом і *конфесійне* самовизначення: освоєння догм певної релігії та включення до певної системи релігійних відносин, отождолення себе з певною релігійною, конфесійною спільнотою. А. Ручка за практиками виділяє сім ступенів того, наскільки релігійна ідентичність є глибокою чи поверхневою: 1) глибоко віруюча людина (виконує церковні догмати, соціальна поведінка співпадає зі стереотипною поведінкою релігійної ідентичності); 2) віруюча людина (намагається поводитись як глибоко віруюча людина, але інші ідентичності часто заважають); 3) церковно-віруючий (скоріше ідентифікує себе з церквою і найважливішим вважає дотримання обрядової частини церковних обов’язків); 4) віруючий відповідно до родинних цінностей (несвідомо наслідує дотримання догм релігійної ідентичності, засвоєних в процесі первинної соціалізації); 5) віруючий — тому що вірять усі (називає себе віруючим, але не усвідомлює релігійних норм і цінностей, поводить ся відповідно до стереотипів “моди на релігію”); 6) байдужий (поводиться здебільшого відповідно до релігійних норм, але сам не порівнює свою поведінку з ними, не цікавиться релігійним життям, “перебуває поруч з релігійними ідентичностями”); 7) атеїст (не вірить в Бога чи в якесь інше сакральне начало і не має відповідних практик) [36, с. 290-313]. Ми ж вважаємо, що “атеїст” — це не релігійна ідентичність; це радше, її відсутність. У кожному суспільстві серед віруючих можна виділити традиційних віруючих, віруючих нетрадиційних нових релігій, іншівірців (віруючих тих релігій, що є традиційними для інших суспільств) та екуменістів — космополітів, представників напрямку, що намагається об’єднати всі релігії.

Обрядово-звичаєвою (чи культурною у вузькому розумінні) *ідентичністю* ми називаємо таку, що стає результатом ідентифікації з певною соціокультурною спільнотою, яка дотримується певних обрядів та звичаїв, що вони закорінені, як правило, у релігійній, етнічній, регіональній, національній і навіть професійно-посадовій, класово-майновій чи сімейній приналежності. Проте, її не варто отождолювати з відповідними ідентичностями. Друге чи наступні покоління іммігрантів, наприклад, можуть вже не мати певних ідентичностей, що їх мали їхні предки, проте, залишаються відданими відповідним обрядам та звичаям [55, с. 882]. Інший приклад — запозичення звичаїв якоїсь спільноти і водночас відсутність ідентифікації з нею. Люди можуть вважати себе україномовними українцями, але відвідувати російську церкву (УАПЦ(МП), де Служби відправляють російською мовою) чи водити дітей до польської школи або зараховувати себе до галичан, але дотримуватись обрядів гуцульського весілля — і все це тому, що “так робили предки” чи “так прийнято, такі в нас традиції”. Це приклад *інерційної* обрядово-звичаєвої ідентичності. Іншим різновидом назвемо *модну* обрядово-звичаєву ідентичність: можна бути тим же українцем, греко-католиком, що постійно проживає, наприклад, у Львові, і водночас мати за звичай святкувати “Хеллоувін”, відвідувати гурток східних танців чи їсти суши, не маючи при цьому елементів “американської”, “японської” чи, приміром, “турецької” етнічної/національної ідентичності. Мірою глобалізованості суспільства зростає фрагментованість ідентичності такого виду.

Політичну ідентичність можна визначити як результат ідентифікації з певною політичною ідеологією, яка знаходиться між “крайньою правою” та “крайньою лівою”. Крім останніх двох виділяють ще “поміркувану праву”, “правоцентристську”, “центристську”, “лівоцентристську” та “поміркувану ліву”. Проте, у багатьох політичних сил “ліві” і “праві”

погляди є змішаними або часто не відповідають їхньому самопозиціонуванню [36, с. 229-240]. Тому можна говорити про політичну ідентичність як наслідок ідентифікації не тільки з певною ідеологією, але й з конкретною політичною партією чи навіть її лідером. Існує кілька рівнів політичної ідентичності, що втілюються в різних практиках: людина 1) поділяє погляди політичної сили чи її ідеологію; 2) підтримує політичну силу на виборах, агітує за неї; 3) є членом політичної партії, блоку, руху; 4) є одним з керівників, засновників чи ідеологів політичної сили.

У деяких ситуаціях відповідником *професійно-посадової ідентичності* можна вважати так звану “окупаційну” (occupational) ідентичність, проте, ми навмисне вводимо композитну назву, оскільки ця ідентичність часто буває саме такою. Отже, професійно-посадова ідентичність є наслідком ідентифікації із здобутою в результаті освіти професією та із виконуваною роботою чи посадою, яку людина обіймає. Ці два компоненти в ідеалі співпадають: людина, що здобула фах банкіра, працює банкіром та ідентифікує себе зі спільнотою банкірів (фінансистів). Але в нестабільних суспільствах люди часто працюють там, де знайдуть роботу, а не за фахом. Це ж стосується і, наприклад, мігрантів, що часто змінюють вид діяльності змінюючи місце проживання. С. Макеєв, С. Оксамитна і Е. Швачко пишуть, що в кризових ситуаціях з’являється “феномен масової деідентифікації”, коли люди втрачають переконливі критерії ідентифікації з професією та місцем роботи, а втрату можливості кар’єрного просування вважають “девальвацією кар’єрної ідентичності” [27, с. 100-101]. Ми ж дивимось на таку ситуацію більш оптимістично. Якщо, наприклад, людина здобула фах археолога (чи пропрацювала якийсь відтинок часу археологом), але у силу певних обставин працює бухгалтером, то вона ідентифікує себе як археолог-бухгалтер чи бухгалтер-археолог; також таких складових її професійно-посадової ідентичності може бути більше. Ідентичність змінюється або стає фрагментованою, множинною чи амбівалентною, внаслідок чого може навіть посунутись вниз по ієрархічній драбині, але вона не зникає.

Наступною розглянемо *класову/майнову ідентичність*. Класовою ідентичністю переважно називають усвідомлення представниками класу своєї приналежності до нього. При цьому виділяють суб’єктивну та об’єктивну приналежність, перша з яких є уявленням людини про приналежність до конкретного класу, власне класовою ідентичністю, а друга — об’єктивною, реальною приналежністю [53; 20]. Суб’єктами визначення класів у суспільстві є владні структури, науковці і пересічні громадяни, що визначають своє місце у класовій ієрархії. В радянській традиції назви класам давали за родом занять (службовець, селянин, робітник), тоді як у західних суспільствах поширеними є порівняльні назви (вищий, середній, нижчий). Сучасні українські дослідники здебільшого пропонують змішану модель найменування класів, в якій присутні обидві традиції. Вони також приділяють дедалі більше уваги до такого ідентитету, як “середній клас” [31; 6]. Ми ж схильні розглядати клас як спільноту, якій притаманний певний майновий і відповідний соціальний статус, і виключаємо професійну складову, оскільки часто, особливо у сучасному суспільстві, ієрархії цих статусів і професій достатньо різняться. Скажімо, професія викладача, на відміну від, наприклад, будівельника чи перукаря, посідає високе місце у професійній ієрархії, чого не скажеш про матеріальний статус представників цих професій: тут ситуація буває навіть протилежною. Пропонуємо класово-майнову ієрархію, що скидається на властиву західним суспільствам: 1) елітний та 2) вищий класи (або вищий клас), 3) вищий середній, 4) середній і 5) нижчий середній класи (або середній клас), 6) нижчий та 7) клас злиднених (або нижчий клас).

Перед тим, як говорити про *гендерну ідентичність*, вважаємо за доречне показати різницю гендеру і статі. Стать — це поняття, що означає ті анатомо-біологічні особливості людей, на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки; вживається тільки стосовно характеристик і поведінки, які впливають безпосередньо з біологічних відмінностей між чоловіками і жінками. Гендер же означає соціальну стать людини на відміну від біологічної; соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, в сімейних ролях і репродуктивній поведінці та в інших сферах життєдіяльності [45]. Термін “гендер” стосується соціального конструювання фемінності та маскулітності, тобто тих соціально-культурних утворень, що виникають на основі статі і відображають існування в певному суспільстві двох соціально і культурно відмінних груп [27, с. 93-94]. Гендерна ідентичність є наслідком ідентифікації з однією із цих груп. Проте, гендерна ідентичність не завжди є однозначною і такою, що співпадає зі статтю. Це стосується, перш за все, таких категорій людей, як, наприклад, транссексуали, трансвестити чи гермафродити (в останніх навіть стать не визначена). Окремо постає питання гендерної ідентичності для такої групи, як

гомосексуали, що не будують її на статевих ознаках; для них це скоріше лише внутрішнє відчуття приналежності. Дж. П. Гудвін детально описує відмінні ознаки, способи поведінки, що дозволяють представникам цієї сексуальної орієнтації розпізнавати один одного і, відповідно, поводитись по-іншому у такій групі; особливо це стосується сфери інтимних стосунків [58, с. 158-170]. У цьому контексті можна говорити про окрему гомосексуальну ідентичність як різновид множинної гендерної ідентичності.

Гендерна ідентичність тісно пов'язана з *сімейною ідентичністю*, особливо коли це стосується внутрішнього виміру останньої. У такому вимірі сімейна ідентичність постає як результат ідентифікації зі зразками виконання певних сімейних ролей, як-от чоловіка/дружини, батька/матері, сина/дочки, брата/сестри. Ці зразки передаються як через виховання, так і через освіту, ЗМІ, рекламу, через культуру загалом, і, відповідно, не є однаковими для кожного суспільства. Зразком виконання ролі дружини, до прикладу, у східних суспільствах є повне підпорядкування чоловікові, у західних — рівноправне партнерське співіснування [5; 56, с. 151-166]. Ми не випадково навели цей приклад, адже тут присутня і гендерна ідентичність. Особливо вирізняється цей вид гендерно-сімейної ідентичності, коли людина потрапляє в інокультурне середовище (наприклад, внаслідок міграції) з іншими зразками виконання зазначених ролей. У цьому випадку така комбінована гендерно-сімейна ідентичність походить корінням із етнічної/релігійної [67, с. 242-243]. Зовнішнім же виміром сімейної ідентичності ми називаємо сімейну ідентичність, що є результатом ідентифікації з певною соціальною спільнотою, якою і є сім'я безвідносно до виконуваних сімейних ролей. З огляду на двовимірність сімейної ідентичності пріоритетними сферами її існування ми визначаємо як особистісну, так і соціальну.

Вікова ідентичність є наслідком ідентифікації з певною "віковою групою" і не обов'язково відповідає фактичному віку людини. В останньому випадку вік — це біологічна характеристика (як стать, наприклад), а в першому — вік, як пише Х. Ота з колегами, — це соціальний маркер (як і гендер). Ідентифікація з певною віковою групою передбачає прийняття певних норм, цінностей, стереотипів, преференцій, проявів вікової дискримінації (ейджизму), що пов'язані з нею і засвоюються, зокрема, через комунікацію [71, с. 33-34]. Кожна людина має свій біологічний вік, що має об'єктивний характер, та суб'єктивний вік або вікову ідентичність, яка будується під впливом певних чинників та залежить від них. Такими чинниками найчастіше називають власне біологічний вік, зі збільшенням якого вікова ідентичність переважно "молодшає", а також соціальний, економічний та майновий статус і стан здоров'я, з погіршенням яких вікова ідентичність здебільшого "старіє". Крім того, для різних суспільств та ситуацій у них важливими можуть ставати і другорядні чинники, такі як освіта, професія, гендер, раса тощо [51; 75]. Щодо соціальної сфери вікової ідентичності, то хочемо сказати, що вона тут не єдина. Іншою є сфера культурна, оскільки (як і у випадку гендерної ідентичності) спільноти певного суб'єктивного віку (і гендеру) формуються у різних суспільствах, з різними культурами, нормами, цінностями, стереотипами та моделями їхнього засвоєння. Але незважаючи на це, вікова ідентичність, як і гендерна та сімейна, пріоритетними сферами, на нашу думку, мають особистісну та соціальну.

Окрім базових, в структурі інтегральної ідентичності є й інші ідентичності, притаманні певним групам людей. Ми зосередимось на міграційній ідентичності як на прикладі не-базової ідентичності, оскільки розглядаємо трансформацію інтегральної ідентичності у контексті міжнародної міграції. Двома основними наслідками міжнародної міграції, за словами С. Каслса, є виникнення мультикультурних суспільств та транснаціональних ідентичностей [52, с. 3], що іноді супроводжуються відчуттям "placelessness" — відсутності прив'язаності до певного місця [28]. Транснаціональні ідентичності виникають внаслідок ідентифікації з транснаціональними спільнотами, що включають мобільні та амбівалентні групи людей (наприклад, мігрантів) та існують одночасно в різних місцях, різних світах, різних культурах, але водночас не належать до жодної традиційно визначеної спільноти. Транснаціональними найчастіше бувають спільноти, які базуються на мовній, регіональній, релігійній приналежності та міграційному досвіді. Останній фактор може поєднуватися з іншими: наприклад, Р. Чичак-Чанд пише: якщо перші покоління мусульманських іммігрантів у Великій Британії мають досить сильну ідентифікацію з транснаціональною общиною мігрантів, то зі зміною поколінь спостерігається посилення ідентифікації з іншою транснаціональною спільнотою — мусульманською. Тому наступні покоління відкидають вузький культурний аспект релігії батьків і ведуть пошуки "справжнього ісламу" [36, с. 68-69; 19; 44].

Щодо власне *міграційної ідентичності*, то вона є наслідком ідентифікації не з суспільством еміграції чи імміграції, а з мігрантами загалом, тобто з певною уявною чи реальною спільнотою мігрантів. Прикладом таких спільнот можуть бути іммігрантські спілки та організації, що представляють певні інтереси та організацію самопомоги; спеціальні мережі співпраці; культурні асоціації; спортивні і розважальні клуби, і можуть впливати як на вибір друзів чи партнерів, так і на формування ідентичностей інших видів [61, с. 13-15; 73, с. 2-4]. Хочемо відзначити, що поняття “міграційної ідентичності” у зазначеному аспекті ми відрізняємо від поняття “ідентичності мігрантів”; останнє є поняттям значно ширшим і представляє інтегральну ідентичність представників цієї групи.

Отже, як бачимо, кожна людина має багато різних ідентичностей (зокрема, перелічених вище), що існують в ієрархічному порядку відповідно до їхнього внеску у побудову інтегральної ідентичності. Проте, це не заважає людині відчувати себе єдиним цілим, оскільки найхарактерніші ідентичності покликані забезпечувати узгоджений, послідовний та цілісний стиль поведінки та вибір пріоритетів [57, с. 119-120]. Подібно до самих ідентичностей, їхня ієрархія у сучасному світі розглядається скоріше як ситуативна, динамічна чи контекстуально-лабільна — така, що змінюється залежно від обставин, у які потрапляє людина: одні її складові актуалізуються, інші губляться у “хвості”, одні зникають, інші з’являються [17; 61, с. 22-24; 36, с. 38-39]. Набуваючи якоїсь ідентичності, тобто ідентифікуючи себе з певною спільнотою, людина приймає її цінності, норми, інтереси, а усталеність такої ідентичності відображається у відданості цим цінностям. Саме навколо цінностей і формуються ідентичності. Проте, кожна людини чи група керується не якоюсь однією цінністю, а системою цінностей, ієрархія яких за певних умов зазнає змін, як і відповідна ієрархія ідентичностей [30, с. 17; 36, с. 181]. З огляду на цей взаємозв’язок очевидно виглядає необхідністю прояснити поняття цінностей.

Цінностями вважають певну форму відносин між суб’єктом та об’єктом, що передбачає свідоме відтворення суб’єктом ціннісних якостей об’єкта [30, с. 18]. У цьому визначенні суб’єктом є особистість, а об’єктом — суспільство чи спільнота з його/її культурою. І якщо М. Вебер вважав саме особистість носієм цінностей, то для Т. Парсонса цінності є “скоріше культурними, а не особистісними характеристиками” [22; 34]. Е. Носенко та Н. Фролова розглядають цінності крізь призму особистісного ставлення суб’єкта до оточуючої дійсності і власної орієнтації в ній, звідки й виводиться поняття “ціннісної орієнтації”. Під ціннісними орієнтаціями мають на увазі ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та інші підґрунття оцінок суб’єктом навколишньої дійсності та орієнтації в ній, а також спосіб диференціації індивідом об’єктів навколишнього світу за їх значущістю, враховуючи, що *ціннісна орієнтація* виступає стійким відношенням суб’єкта до об’єкта і формується в процесі свідомого вибору суб’єктом життєво значущих для нього об’єктів, що визначають специфіку ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації конкретної особистості формуються і функціонують на основі системи цінностей, виробленої суспільством і сильно та нерозривно пов’язані з цим утворенням. Трансформація ж ціннісних орієнтацій при зміні умов життєдіяльності проходить настільки швидко, наскільки активно індивідум включається в діяльність, що відповідає новим умовам і забезпечує задоволення його потреб [30, с. 9-32].

Пропонуємо наступну модель співвіднесення цінностей/ціннісних орієнтацій та відповідних видів ідентичності, кожен з яких (для унікальності та простоти подальшого використання) позначимо латинськими буквами (*табл. 1*).

Інтегральна ідентичність	Позначення ідентичності за ідентитетом	Ідентичність	Цінності	Ціннісні орієнтації	Пріоритетні сфери існування
	<i>N</i> (<i>nation</i>)	<i>Національна</i>	Цілісність території, незалежність, економічний, культурний та інший розквіт країни	Готовність визнавати приналежність до країни, готовність захищати незалежність та самостійний розвиток країни	<i>C</i>

E (ethnicity)	Етнічна	Вільне існування, розвиток та відтворення свого етносу	Гордість за приналежність до свого етносу, прагнення його відтворити (підтримувати його існування)	К
L (location)	Регіональна	Економічний та культурний розвиток рідного міста/села/регіону	Націленість на участь у розвитку економіки, культури тощо рідного міста/села/регіону	С
T (tongue)	Мовна	Вільний розвиток рідної мови (чи мови повсякденного вжитку)	Прагнення використовувати у різних сферах життєдіяльності рідної мови (чи мови повсякденного вжитку)	К
R (religion)	Релігійна/конфесійна	Віра в Бога чи інші надприродні сили; можливість сповідувати свою релігію та відправляти свої релігійні обряди	Скерованість на участь у релігійному житті (регулярне відвідування релігійних установ, богослужінь, дотримання релігійних обрядів тощо)	К
U (usage)	Культурна (вузька)/обрядово-звичаєва	Можливість підтримувати пріоритетні для себе традиції, обряди, звичаї та розширювати культурний світогляд	Прагнення підтримувати пріоритетні для себе традиції, обряди, звичаї та розширювати культурний світогляд у повсякденних практиках	К
P (politics)	Політична	Можливість вільно висловлювати думки з політичних питань та підтримувати обрану для себе політичну силу	Скерованість на підтримку політичної сили, яка імпонує особі, участь у політичному житті країни (у тому числі, у діяльності політичних партій, громадських організацій)	С
O (occupation)	Професійна/посадова	Цікава робота, що дає можливість професійної самореалізації та матеріального забезпечення	Прагнення задовольнити амбіції працевлаштування за професією та самореалізації	С
C (class)	Класова/майнова	Матеріальний добробут сім'ї, відсутність значного соціального розшарування у суспільстві	Орієнтація на забезпечення матеріального добробуту та високого соціального і матеріального статусу сім'ї	С
G (gender)	Гендерна	Відчуття себе "справжнім" чоловіком/жінкою (у власному уявленні), що виконує відповідні ролі	Орієнтація на задоволення потреб чоловіка/жінки та можливість займати "відповідне" місце	О-С

<i>F</i> (family)	<i>Сімейна</i>	Міцна і благополучна сім'я; роль у сім'ї, яка імпонує людині	Націленість на забезпечення матеріальних, соціальних, культурних і інших потреб членів сім'ї та сім'ї у цілому і її цілісності	О-С
<i>A</i> (age)	<i>Вікова</i>	Вік	Орієнтація на перебування у певній віковій групі та підтримку її соціального лідерства	О-С
<i>M</i> (migration experience)	<i>Міграційна</i>	Можливість жити, працювати за кордоном та забезпечувати матеріальний добробут собі та своїй сім'ї ефективніше, ніж працюючи у своїй країні	Прагнення брати участь в економічному та соціально-культурному житті суспільства імміграції, матеріальне забезпечення сім'ї	С-К

Таблиця 1.

Як уже зазначалося, міграційна ідентичність не є власне всією ідентичністю мігранта, а лише її складовою. Міжнародна міграція впливає на існуючі ідентичності та створює нові (як-от міграційна). Це стосується у першу чергу самих мігрантів, а також населення країн імміграції (особливо актуальними такі зміни є для мешканців прикордоння, великих мегаполісів та інших регіонів скупчення іммігрантів) і, навіть, представників суспільства еміграції (тут йдеться, перш за все, про сім'ї емігрантів). [59, с. 225-247; 47, с. 67]. Звичайно, найбільш трансформованими внаслідок міграції є ідентичності самих мігрантів; крім того, міграція дає їм можливість “побачити відмінність від інших і за рахунок цього пізнати себе, утвердити унікальність власної ідентичності” [28]. Саме мігранти знаходяться “між двома світами”, коли ідентичність (окремі її види) набувають визначених вище форм неоднозначності або ж, навпаки, укріплюються, тобто формуються притаманні мігрантам та їхнім нащадкам так звані “узгоджені” (“negotiating”) ідентичності, що конструюються в процесі суміщення ідентичності, притаманної особі (чи її батькам) до еміграції, та ідентичності, яку особі певним чином нав'язує суспільство/держава імміграції. Такі ідентичності формуються переважно у територіальних, символічних та соціокультурних просторах, які конструюються самими мігрантами з метою створення чи захисту чогось свого унікального [63, с. 3-6; 56, с. 160]. Дослідники виділяють ідентичності, які у мігрантів (чи їх нащадків) найчастіше зазнають змін або є неоднозначними: це класово-майнова, професійна, мовна, етнічна, обрядово-звичаєва, частково гендерна, регіональна, національна. Стосовно двох останніх, то у випадку недовготривалої міграції вважається, що вони навіть навпаки, посилюються [69; 28]. Натомість, найбільш стабільною у контексті мігрантів вважається релігійна і, меншою мірою, конфесійна ідентичність. Саме до неї, наприклад, апелюють, коли йдеться про так звані “іммігрантські погроми” (переважно мусульманського населення) у сучасній Європі. Крім того, посилена релігійна ідентичність у іммігрантів часто має свій вплив і на їхню політичну ідентичність, оскільки ця група людей схильна підтримувати політичні сили, які представляють їх “одновірці” [64, с. 15; 29]. Щодо конфесійної ідентичності, то українські мігранти, до прикладу, маючи на Україні “православну” конфесійну ідентичність, можуть змінити її на “греко/римо-католицьку” внаслідок певних дій чи практик (відвідування католицьких церков за відсутності православних), проте, релігійна ідентичність залишиться такою ж: вони і далі вважатимуть себе християнами.

Якщо ж говорити не про окремі ідентичності, а про інтегральні ідентичності іммігрантів, то у безлічі їх варіантів все ж виділяють певні групи. Це ідентичності, що “коріняться в історії”, коли мігранти, що мають їх, у сумі ідентифікують себе переважно з суспільством еміграції. Протилежними є ідентичності, “націлені на інтеграцію”. Мігранти, що їх мають сукупно ідентифікують себе скоріше з суспільством імміграції. Поміж такими ідентичностями позиціонують також групи ідентичностей, “власники” яких ідентифікують себе частково з

обидвома суспільства одночасно чи з жодним із них, а також мультикультурні або космополітичні ідентичності — результат ідентифікації з багатьма культурами чи суспільствами або з цілим світом і його “загальною культурою” [67, с. 238-243; 3; 70, с. 80-85]. У формуванні мігрантських інтегральних ідентичностей велике значення має їхня ієрархія, зміна якої і є важливою складовою трансформації ідентичності людини як одного з найважливіших наслідків міграції. Нижче ми пропонуємо структури (ієрархії) інтегральних ідентичностей і використовуємо частково термінологію Н. Лапіна: “ядро” — “периферія” — “хвіст”, яка вживається стосовно ієрархії цінностей [25, с. 6-8]. Йтиметься про інтегральні ідентичності іммігрантів, які відповідають певним моделям їхньої соціокультурної адаптації [13] (табл. 2.).

Модель соціокультурної адаптації іммігрантів	Ієрархія соціокультурної ідентичності іммігрантів		
	Ядро	Периферія	Хвіст
Протест	RENUT	CLMPF	OGA
Добровільна сегрегація	RENUT	LMFCOP	GA
Творення діаспор	RELFCS	NUTP	MGA
Сегрегація	LFOCP	NRETU	MGA
Маргіналізація	AGFC	MRLTO	NUEP
Асиміляція	OCLP	NRAGFUT	ME

Таблиця 2.

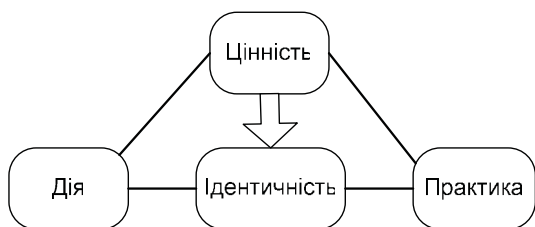

Рисунок 2.

Як бачимо, основними категоріями, про які йдеться у цій статті, є дія, ідентичність, практика та, меншою мірою, цінність (рис. 2). Ми уже побічно згадували про їхній зв'язок, проте, хочемо підсумувати наступне. Отже, ідентичність базується на цінностях, організовує і пояснює практики та поведінку (якщо, наприклад, людина ідентифікує себе як науковця, вона буде намагатись поводитись як науковець) і, водночас, ідентичність виступає наслідком дії. Якщо людина, що завжди голосувала за демократів, раптом проголосувала свідомо за республіканців, то з часом вона може почати ідентифікувати себе як республіканця і відповідно голосувати так і надалі: її практики стануть “республіканськими” [61, с. 21; 36, с. 8; 57, с. 119-120]. Тобто, практику можна розглядати як повторювану дію. Але практики можуть бути і такими, що формують ідентичності [12, с. 16].

Якщо людина, до прикладу, будучи атеїстом (відсутня релігійна ідентичність), починає ходити до якоїсь церкви з кимось із цікавості чи “за компанію”, з'являється ймовірність, що з часом вона почне себе ідентифікувати з цією церквою, релігією (набуває релігійної ідентичності). Наведені приклади пояснюють ідентичність як частину габітусу, хоча існує і протилежна думка, що позиціонує габітус як “фонову, але найбільш усталену, спрямовану на збереження (хоча і здатною до трансформації) частиною соціокультурної ідентичності, закладеною попередніми і презентованою актуальними практиками” [38]. Але ми вважаємо габітус поняттям ширшим, що окрім ідентичності включає і диспозиції, сприйняття, оцінювання, дії та містить у собі зв'язок між тими соціальними умовами, інтеріоризацією яких він є, та тими, в контексті яких він продукує практики.

Пояснити схему взаємозв'язку дії, ідентичності та практики можна на прикладі міжнародних мігрантів. Мігрантом (за визначенням) людина стає при перетині адміністративно-територіального кордону; при цьому вона виконує (соціальну) дію, власне дію, а не практику, оскільки ця дія поки що не є повторюваною і не має стійкого характеру, інколи вона взагалі може стати єдиною у біографії цього мігранта. Кордон одночасно стає місцем, де цінності/ціннісні орієнтації провокують виникнення міграційної ідентичності, що стає наслідком згаданої дії. Визначаючи себе мігрантом, людина і поводитиметься відповідно: дії стануть повторюваними і матимуть стійкий характер, а на основі (ім)міграційної ідентичності виникнуть “(ім)мігрантські” практики (наприклад, надсилання грошей родичам чи тісне спілкування із земляками за межами рідної країни).

Міграційна ідентичність (як частина габітусу мігранта), а також провоковані нею практики можуть викликати зміни ієрархії інтегральної ідентичності людини чи зміну окремих ідентичностей (практики спілкування із земляками, з іммігрантами із інших країн чи з місцевим

населенням можуть вплинути, наприклад, на мовну чи конфесійну ідентичність). Менш ймовірним виглядає зворотній зв'язок “ідентичність-дія”, проте, він все ж має місце. До прикладу, сімейна ідентичність чоловіка/дружини мігранта може спровокувати дію — власну міграцію з її наслідками: виникненням цінностей мігранта, міграційної ідентичності, відповідних практик як процесу.

Виникнення міграційної ідентичності є не єдиною зміною інтегральної ідентичності мігранта. Її структура зазнає трансформації, і ця трансформована ідентичність не буде однаковою для всіх іммігрантів. Вище ми висунули гіпотезу про те, як трансформована інтегральна ідентичність мігранта залежить від моделі його/її соціокультурної адаптації з приймаючим суспільством⁷⁵. Українську трудову міграцію ми визначаємо як економічну, трудову міграцію висококваліфікованих чи низькокваліфікованих працівників або інтелектуалів⁷⁶, а моделями адаптації, притаманними їй, вважаємо творення діаспор та маргіналізацію⁷⁷.

Ідентичності не тільки пересуваються у “ядро”, “переферію”, “хвіст”, зникають чи з'являються; вони часто набувають форм неоднозначності (множинності, статусу змінних, фрагментованості чи амбівалентності). У такому випадку ці ідентичності пересуваються, як правило, вниз ієрархічної драбини, а складові змінних чи амбівалентних ідентичностей стають наслідком практик. Найчастіше, на нашу думку, такою неоднозначною ідентичністю стає обрядово-звичаєва, особливо коли йдеться про міграційний контекст.

Інтегральну ідентичність ми розглядаємо як сукупність дванадцяти базових та деяких інших (залежно від обставин) соціокультурних ідентичностей, кожна з яких має свою “пріоритетну” (підкреслимо, не “ексклюзивну”) сферу існування (соціальну, культурну чи особистісну), а сфери визначаються типом спільноти, ідентифікація з якою є передумовою виникнення відповідних ідентичностей. Стосовно міграційної ідентичності як не-базової, то ми не визначаємо що саме у ній є пріоритетнішим: соціальне чи культурне, оскільки мігранти як транснаціональна група об'єднує представників різних як соціальних, так і культурних груп, і на цій основі творять нову соціокультурну групу.

Інтегральна ідентичність має свій ієрархічний порядок, у якому покладані всі ідентичності, хоча найчастіше говорять лише про деякі з них (етнічну, національну, мовну) через що, за словами Н. Черниш, “замість оркестрового поліфонічного звучання впродовж тривалого часу ми були приречені слухати сольні виступи окремих виконавців на двох-трьох інструментах, які, втім, виконували здебільшого ті самі мелодії” [43, с. 34]. Ми вважаємо, що важливими є всі елементи інтегральної ідентичності незалежно від їх місця (на цей момент) в ієрархічній драбині, оскільки як ієрархія, так і сама структура інтегральної ідентичності не є стабільною, а має здатність трансформуватись. Вживаючи терміни іншого музичного напрямку, кожна ієрархія має свого фронтмена, бек-вокалістів, основний та фоновий саунд, причому група може міняти склад, а кожен з її учасників — подекуди змінювати свою роль у групі чи суміщати їх, але все це не впливає на існування та цілісність самої групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абельс Х.* Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпретативную социологию: Пер. с нем. / Под общ. ред. Н. А. Головина и В. В. Козловского. — СПб.: Алетей, 1999. — 272 с.
2. *Ажнюк Б.* Національна ідентичність і мова в українській діаспорі // Сучасність. — 1999. — № 3. — С.128-140.
3. *Атине И.* Изменение идентичностей русских в современной Латвии // СОЦИС. — 2006. — № 10. — С. 65-70.
4. *Бауман З.* Идентичность в глобализирующемся мире // Бауман З. Индивидуализированное общество: Пер. с англ. — М.: Логос, 2002. — 390 с. — Available from: <http://vtk.interro.ru>, http://simulacres.by.ru/texts/ztk/bauman_1gl.htm
5. *Бир А., Пфефферкорн Р.* Мужчины/женщины: динамика идентичности // Журнал социологии и социальной антропологии. — 1998. — Т. 1. — Вып. 1. — Available from: <http://www.soc.pu.ru/publications/jssa/1998/1/a12.html>

⁷⁵ З огляду на те, що соціальну адаптацію вважаємо процесом двостороннім пропонуємо замість словосполучення “адаптуватися до” вживати інше — “адаптуватися з”[13].

⁷⁶ Див. 35

⁷⁷ Див. 13.

6. *Бродська С. С., Оксамитна С. М.* Класова сомоідентифікація населення України // Наукові записки (НАУКМА). Національний університет «Києво-Могилянська Академія». Соціологічні науки — 2001. — Том 19. — С. 44 – 51.
7. *Бурдьє П.* Структура, габитус, практика. Третя глава з книги “Практическое чувство”: Пер. Шматко Н. // Bourdieu P. Le Sens pratique. — Paris: Minuit, 1979. — Мир слова русского. — Available from: <http://www.rusword.org/articler/prnt.php?i=04>
8. *Вебер М.* О некоторых категориях понимающей социологии // Западноевропейская социология XIX – начала XX веков. — М.: 1996. — С. 491-507.
9. *Вебер М.* Основные социологические понятия // Западноевропейская социология XIX – начала XX веков. — М.: 1996. — С. 455-491.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. — 1728 с. — Available from: <http://www.slovnkyk.net/?swrd=ТРАНСФОРМАЦІЯ>
11. *Вишневский А.* Распад СССР: этнические миграции и проблема диаспор // Общественные науки и современность. — 2000. — № 3. — С. 115-130.
12. *Волоков В. В.* О концепции практик(и) в социальных науках // СОЦИС. — 1997. — № 6. — С. 9-23.
13. *Володько В., Ровенчак О.* Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка. — 2008. — Вип. 2. — (Вісник в друці).
14. Всемирная энциклопедия. Философия / Главн. науч. ред. и сост. А. Грицанов. — М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. — 1312 с.
15. *Грига І.* Професійна ідентичність у соціальній роботі // Наукові записки (НАУКМА). Національний університет «Києво-Могилянська Академія». Соціологічні науки — 2000. — Том 18. — С. 44 – 43.
16. *Громова И. А., Мацкевич А. Ю., Семенов В. А.* Западная социология. — СПб.: “Ольга”, 1997. — 372 с.
17. *Данилова Е., Ядов В.* Нестабильная социальная идентичность как норма современных обществ // СОЦИС. — 2004. — № 10. — С. 27 – 42.
18. *Заславская Т. И., Шабанова М. А.* Неправовые трудовые практики и социальные трансформации в России // СОЦИС. — 2002. — № 6. — С. 3-17.
19. *Касториано Р.* Глобальные тенденции и проблемы. Расселение, транснациональные общины и гражданство // Международный журнал социальных наук. — 2001. — № 032. — С. 73-79.
20. Классовая идентичность // Мир словарей. — Available from: http://mirslovarei.com/content_soc/
21. *Коровицына Н. В.* Чешская идентичность: об особенностях адаптации к переменам // СОЦИС. — 2006. — № 9. — С. 102-109.
22. *Кравченко Е. И.* Теория социального действия: от М. Вебера к феноменологам // Социологический журнал. — 2001. — № 3. — Available from: <http://www.nir.ru/socio/scipubl/sj/sj3-01krav.html>
23. *Крылов М. П.* Региональная идентичность в историческом ядре европейской России // СОЦИС. — 2005. — № 3. — С. 13-23.
24. *Кувенева Т. Н., Манаков А. Г.* Формирование пространственных идентичностей в порубежном регионе // СОЦИС. — 2003. — № 7. — С. 77-84.
25. *Латин Н. И.* Ценности как компоненты социокультурной эволюции современной России // СОЦИС. — 1994. — № 5. — С. 3 – 8.
26. *Лукина А. В.* Технология производства и утверждения национальной идентичности // Гражданские, этнические и религиозные идентичности в современной России / отв. ред. В. С. Магун. — М.: Издательство Института социологии РАН, 2006. — С. 233-252.
27. *Макеев С. А., Оксамитная С. Н., Швачко Е. В.* Социальные идентификации и идентичности. — К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1996. — 185 с.
28. *Млинар З., Штебе Я.* Мобильность и идентификация в контексте глобализации. Теоретическая интерпретация и опыт Словении // СОЦИС. — 2005. — № 4. — С. 33-42.
29. *Мчедлов М. П.* Религиозная идентичность. О новых проблемах в междивизиональных контекстах // СОЦИС. — 2006. — № 10. — С. 33-47.
30. *Носенко Э. Л., Фролова Н. В.* Трансформация ценностных ориентаций молодежи на современном этапе развития общества (психологический аспект): Монография. — Днепропетровск: Изд. “Навчальна книга”, 1999. — 168 с.
31. *Оксамитна С. М.* Уявлення про належність до середнього класу та його роль в українському суспільстві // Веб-портал “Розбудова демократії”. — Available from: http://www.edportal.org.ua/books/Conference_2002/Oksamytna.pdf
32. *Отрешико Н.* Між Сциллою об’єктивізму та Харибдою суб’єктивізму (нототки на берегах праці П. Бурдьє “Практичний смисл”) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2004. — № 3. — С. 190-200.
33. *Парсонс Т.* О структуре социального действия. — М.: Академический Проект, 2000. — 880 с.

34. *Парсон Т.* Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем // Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В. И. Добренкова. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — 496 с.
35. *Ровенчак О.* Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять // Політичний менеджмент. — 2006. — № 2 (17). — С. 127-139.
36. Соціокультурні ідентичності та практики / Під ред. А. Ручки. — Київ: Інститут соціології НАН України, 2002. — 315 с.
37. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний словник-довідник / Укладачі: В. М. Піча, Ю. М. Піча, Н. М. Хома та ін. За заг. ред. В. М. Пічі. — К.: Каравела; Львів: “Новий світ-2000”, 2002. — 480 с.
38. *Фадеев В. Б.* Соціокультурна ідентичність перехідного стану: українські реалії на глобальному тлі // Стратегічна панорама. — 2003. — № 2. — Available from: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=s-pp1&issue=2003_2
39. Фенотип // Вікіпедія — вільна енциклопедія. — Available from: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
40. Фенотип // Глоссарий — служба тематических толковых словарей - Available from: www.glossary.ru/
41. *Челд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Дэс.* Глобальные трансформации. Политика, экономика и культура. — М.: Праксис, 2004. — xxiv+576 с.
42. *Хомяков М. Б.* Идентичность, толерантность и идея гражданства // Гражданские, этнические и религиозные идентичности в современной России / отв. ред. В. С. Магун. — М.: Издательство Института социологии РАН, 2006. — С. 30-56.
43. *Черний Н., Ровенчак О.* Варіації на тему ідентичності для соціокультурного оркестру // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2007. — № 1. — С. 33-48.
44. *Чичак-Чанд Р.* Мусульманські (іммігрантські) меншини в Європі: соціокультурна перспектива // Політична думка.— 1998.— № 1 (12).— С. 91-109.
45. *Чухим Н.* Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2000. — число 17. — Available from: www.ji.lviv.ua/n17texts/chuhym.htm
46. *Шматко Н. А.* “Табитус” в структуре социологической теории // Журнал социологии и социальной антропологии. — 1998. — Т. 1. — Вип. — 2. — Available from: www.soc.pu.ru/publications/jssa/1998/2/Schmat.html
47. *Шедрина О.* Возможна ли мультикультурная модель интеграции мигрантов в России? // Социологические исследования.— 2004.— № 11.— С. 67-75.
48. *Alba R, Logan J, Stults B.* Only English by the Third Generation? Loss and Preservation of the Mother Tongue among the Grandchildren of Contemporary Immigrants // Demography. — 2002. — v. 39. — № 3 (August). — P. 467-484.
49. *Barry B.* Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism. — Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001. — viii+398 p.
50. *Baycroft T.* European Identity // Social Identities. Multidisciplinary approaches / Ed. by G. Taylor, S. Spenser. — Routledge. — London – New York. — Great Britain – USA, 2004. — P. 145-161.
51. *Barrett A. E.* Socioeconomic Status and Age Identity: The Role of Dimensions of Health in the Subjective Construction of Age // The Journals of Gerontology. — 2003. — Mar. (58B, 2). — P. 101-109.
52. *Castles S.* Ethnicity and Globalization. From Migrant Worker to Transnational Citizen. — London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 2000. — xi+230 p.
53. Class identity // Экономика, социология, политология: Толковый англо-русский словарь. — Available from: <http://www.ecsocman.edu.ru>
54. *Delgado-Moreira J. M.* Multicultural Citizenship of the European Union. — Aldershot – Burlington USA – Singapore – Sydney: Ashgate, 2000. — 210 P.
55. *Gans H. J.* Toward a Reconciliation of “Assimilation” and “Pluralism”: The Interplay of Acculturation and Ethnic Relation // International Migration Review. — 1997 (Vol. 31). — № 4 (Winter). — P. 875-892.
56. *Garsia M. T.* Identity and Gender in the Mexican-American Testimonio: The Life and Narrative of Frances Esquivel Tywoniak // Migration and Identity / Ed. by R. Benmayor and A. Skotnes. — New York: Oxford University Press, 1994. — P. 151-166.
57. *Geist B.* Sociologický slovník.— 1992.— 580p.
58. *Goodwin J. P.* Communication and Identification in the Gay Subculture // Intercultural Communication: A Reader. 9th edition / Ed. by L. A. Samovar, R. E. Porter. — Boston – London – Melbourne – Mexico City – Tokyo – Toronto: Wadsworth Publishing Company, 2000. — P. 158-170.
59. *Heisler M. O.* Now and Then, Here and There: Migration and the Transformation of Identities, Borders, and Orders // Identities, Borders, Orders. Rethinking International Relations Theory / Ed. by M. Albert, D. Jacobson, Y. Lapid. — Minneapolis – London: University of Minnesota Press, 2000. — P. 225-247.
60. *Hall S.* Introduction: Who Needs ‘Identity’? // Questions of Cultural Identity / Ed. by S. Hall, P. Du Gay — London & Thousand Oaks: SAGE publications, 1996. — P. 1-17.
61. *Huntington S. P.* Who Are We? The Challenges to America’s National Identity. — New York, London, Toronto, Sydney: Simon & Shuster Paperbacks, 2004.— P. xvii+428.

62. *Julios C.* Bilingualism and the Construction of a New 'American' Identity // A Question of Identity / Ed. by A. J. Kershen. — Ashgate. — Aldershot – Brookfield USA – Singapore – Sydney, 1998. — P. 271-293.
63. *Kastoryano R.* Negotiating Identities. States and Immigrants in France and Germany / Translated by B. Harshav. — Princeton University Press, 2002. — xii+224p.
64. *Kershen A. J.* Introduction: A Question of Identity // A Question of Identity / Ed. by A. J. Kershen. — Ashgate. — Aldershot – Brookfield USA – Singapore – Sydney, 1998. — P. 1-22.
65. *Kivisto P.* Multiculturalism in a Global Society. — Oxford, Malden: Blackwell Publishing, 2002. — ix+232 p.
66. *Kofler A.* Migration, Emotions, Identities. The Subjective Meaning of Difference. — Wien: Braumüller, 2002. — xii+164 p.
67. *Liebkind K.* Concluding remarks // New Identities in Europe. Immigrants Ancestry and the Ethnic Identity of Youth / Ed. by K. Liebkind. — England: Gower Publishing Company Limited, 1989. — P. 237-244.
68. *Matiuta C., Tatar M., Apateanu D., Pop I.* International Seminar "Migration and Identity in a Changing Europe: Building Partnerships and Fostering Communication" (Oradea, Romania, 23-25 November 2006): Narrative Report // Journal of Identity and Migration Studies. — 2007. — Vol. 1. — № 1 — P. 69-80.
69. *Migration and Identity* / Ed. by R. Benmayor and A. Skotnes. — New York: Oxford University Press, 1994. — x+223 p.
70. *Moran A.* Australia: Nation, Belonging, and Globalization. — New York: Routledge, 2005. — ix+245 p.
71. *Ota H., Harwood J., Williams A., Takai J.* A Cross-cultural Analysis of Age Identity in Japan and the United States // Journal of Multilingual and Multicultural Development. — 2000. — Vol. 21. — № 1. — P. 33-41.
72. Oxford Dictionary of Sociology. 3rd edition / Ed. by Scott J. and Marshall G. — New York: Oxford University Press, 2005. — 707 p.
73. *Sackmann R.* Introduction: Collective Identities and Social Integration // Identity and Integration. Migrants in Western Europe / Ed. by R. Sackmann, B. Peters, T. Faist. — Ashgate Publishing Limited – Ashgate Publishing Company. — England–USA, 2003. — P. 1-12.
74. *Thompson P.* Between Identities // Migration and Identity / Ed. by R. Benmayor and A. Skotnes. — New York: Oxford University Press, 1994. — P. 183-199.
75. *Westerhof G. J., Barret A. E.* Age Identity and Subjective Well-Being: A Comparison of the United States and Germany // The Journals of Gerontology. — 2005. — May (60B, 3). — P. 129-136.

НАЦИОНАЛИЗМ КАК КВАЗИ-РЕЛИГИЯ

Чтобы доказать представленный в названии тезис, следует сначала дать определение понятий *религия* и *национализм*, сопоставить их на конкретных примерах, и наконец выяснить верно или же слишком поспешно был выдвинут этот тезис.

Таким же образом будет выглядеть эта статья. В конце мы представим дополнительные выводы, но не будем опережать факты.

Согласно Интернет-энциклопедии PWN⁷⁸, религия – это «общественно-культурное явление, существенным элементом которого является отношение человека к священному (сакрум); религия изучается как структура, складывающаяся из доктрины (верования, касающегося происхождения, структуры и цели существования человека и мира), культа (практик, связанных с этими верованиями), а также организации (институций, формирующих религиозное сознание и религиозную жизнь вероисповедующих); множество религий является следствием разнообразного понимания и представления сакрума разными народами и общественными группами...»⁷⁹

В Энциклопедии Wiem, в свою очередь, находим утверждение, что, «на то, что религия существует, указывают: а) доктрина, б) культ, в) группа исповедующих, для которых частью или

⁷⁸ Польское научное издательство (Polskie Wydawnictwo Naukowe) – от пер.

⁷⁹http://encyklopedia.wp.pl/sz_tresc.html?encid=1731743&szukajEnc=religia&enc_opis=1&score=25&found=56&zukane=religia